

bliska. Modernizam je bio najbliža tradicija nadrealista, iz nje su veoma mnogo crpili, ali ne toliko iz oblasti ideja, već više iz površnih stvari. Zbog toga valja reći da je modernizam bio skriveni *spiritus movens* umetničkog ponašanja nadrealista. Spolja stvar je izgledala drugačije. Nije bilo často to priznavati, jer je priznavanje romantizma spadalo u dobar ton. Veći deo uticaja čak je izmicao svesti nadrealista. Istovremeno modernizam je bio jedan od duhova prošlosti koje je trebalo što pre pobediti da bi se ostvarila vlastita samostalnost i da bi se što više udaljili od njegovih simbola, koji su za nadrealizam već napuštena čahura.

Modernizam, ostajući u okvirima romantičarskog pravca, stvorio je ogroman broj obaveznih i postupaka koji su — rasprostranjeni i u svakodnevnom životu — prešli u opšti fond mašte s početka veka, u kome su se formirale individualne mašte francuskih nadrealista, a takođe i poljskih pesnika koji su debitovali u vreme I svetskog rata i neposredno nakon njegovog završetka. To riznicu iscrpno je prikazao Mario Prac u knjizi *Agonija romantizma*.

Pracova knjiga počinje karakterističnim motom, koji u izvesnom smislu određuje metodološko ponašanje autora. On glasi: »Ako posmatrajući tepih uperimo pogled u jednu boju, uočićemo određen dezen; ako ga uperimo u drugu boju, dezen će se promeniti. I u životu posmatrač mora da se udubi u dezen, koji će izabrati između svih ostalih i samo će taj opisivati« (Tomas Hardi)⁹.

Kao proučavalac književnosti Prac, naravno, nije uzeo bilo koji uzor prateći značajne pojmove za tradiciju romantizma. Pojmovi čula, smrti i davola menjaju se od epohe do epohe, od dela do dela, od pisca do pisca, ali su osnovni za pravce, kojima se Prac bavio, tj. za romantizam i dekadentizam. Sledeći romantičare i romantizam, dekadentizam s kraja XIX veka za karakterističan dezen Prac je uzeo romantičar-

književnosti i »niskih« motiva. Kako se taj proces u XIX i XX veku odvija mnogo brže, čak munjevit (u odnosu na nekadašnju književnu proizvodnju), popularisan sve masovnijim sredstvima komunikacije, sve lakše ga je uočiti, poprima sve oštrije forme. Valja priznati, pripisujući to vrednostima mašte pesnika s početka veka, iz dvadesetih i tridesetih godina, da su bili svesni te pojave, čak šta više, uspešno su je koristili.

Prac otkriva nit romantičarskog erotizma u ogromnom broju umetničkih ostvarenja. Traži »duh vremena« skriven podjednako u remek delima i u kiču. S obzirom da nije sociolog ne trudi se da formuliše sud da se duh vremena, najkarakterističniji za svaku epohu, pre ispoljava u drugorazrednim delima, a da kič umnožava njegove šablone. Jer, izuzetna dela, kao individualnija, obeležena autorovom ličnošću, koja je jedinstvena a time nije u modi, nisu isključivo otelotvorenje duha vremena, iako mu upravo ona daju osnovni oblik.

Ova skrivena pretpostavka prati knjigu koja ni u kom slučaju nije sinteza, pa čak ni antologija, autor je pre svega sastavio veliki katalog stanja osećajnosti, stanja koje je, kako veli Prac, pobedilo pred kraj XVI-II veka i srećno postojalo do kraja XIX veka. Prac je svoju knjigu pisao od 1930. i 1942. godine. Kada bi možda pisao dana verovatno bi otkrio prisustvo iste osećajnosti ili mašte i nakon popularizacije dela nadrealista ili postnadrealista, koji su je nastavili dalje. Crpeći iz izvora koje je prikazao Prac, dopisali su vlastite stranice tog tradiciji, a kroz brojna kič ostvarenja umnoženi, jer njihovi tvorci često nisu bili svesni koje uzore zapravo koriste.

Analizirajući u utvrđujući značenje termina »romantičan« Prac nam neprekidno nalaze da opšitno s tajnom, »lažnošću i nerealnošću, fantastičnom i iracionalnom prirodom događaja i osećanja«, koji su na engleskom XVII veka imali pozitivno značenje i određivali nepotpunost

ljubav

marija komornjicka

Volim prvi put — iako toliko, ah, toliko poljubaca mi je spalilo usta. Volim najlepšeg sina zemlje, čudesnu ljudsku zverčicu blistavih očiju i snene duše. — Volim odvratno i čudesno, volim i mrzim, žudim i prezirem; ta žudnja me ubija i dozivam njegovu smrt. Ako će on živeti, umreću — a ako umre — za mene nema života. — Volim bestidno i bez uzajamnosti — samo zato da me voli i umre.

Ti o tome znaš, čudesna, glupa zveri — znaš i ne znaš — jer se tvoj mozak oslanja o tvoje podrhtavajuće telo kao krtičnjak na vulkanu. — Osećaš užasavajući plamen u meni — zbog toga juriš u njega fatalno, kao razigrani konj u kuću koja gori. Ali tvoja duša, tapavija od tvog raskošnog, mudrog, pobeđničkog tela — neće nikada biti sigurna da si voljen — da te ja volim — ja koja te odbacujem, koja te pobuđujem ruganjem — šamaram — i omalovažavam svakim pogledom.

O neopisiva čari preplanulog lica — o slatki užasu purpurnih ustiju i čeličnih očiju! Dani-ma držim zatvorene kapke da bih vas videla, da bih se vama napajala. Sa svojim zlatnim teletom bežim u pećinu i kumiru prinosim božansku žrtvu. A kada izlazim na svetlost, prezirim i gnevom pretvaram idola u prah i pepeo — o! kakve li radosti vladanja njim i sobom! — Gvozdenom rukom davim oduševljenje i želju, ne marim za čudesne oči, grdim grudi koje dišu — stežem lice jedino — jedino — napajam

se njegovim bledilom i rumenilom, njegovim ponizjenjem i ludilom. . .

Želim da te stežem, stežem, stežem, sve dok u tebi ne osetim apsolutni bol, koji čak i u zveri pobuđuje duh. Želim da se u tebi jauku iz najdublje ambisa dotučem, iz ambisa bede, gde se nalaze duše zadovoljnih i sitih. Želim da u tebi probudim duha — o ti, koji si mi otkrio telo — da probudim duha i njegovu strašnu muku, njegovu poslušnost mojoj volji — koja je tvoja sudbina.

Bejah čista pred tobom, netaknuta užasavajućom moći voljenja — te užasne, brutalne ljubavi koja zavija žudnjom i prezire. — Ta voljenja padahu na mene kao laticice prolećnog cveća. — Naneo ih je vetar — i vetar ih od mene odneo. — Ah, ti!

Raskinuo si me ciničnom izjavom — i ne ubih te. Pred mojim očima valjao si se u grehu — i ne ubih te. Padao si mi pred noge ispunjen stidom i ludilom — ne ubih te.

Od tih prizora raspali se samo moja krv ognjem nečistim — paklenim, večnim požarom zabranjene žudnje — umirem. I umreću ako se ne podigneš s moje ruke.

Ukaljao si me očima svojim — i moraš da umreš. Ukaljao si me vatrenim huljenjem reči — i moraš da umreš. — Ukaljao si me uvredljivim dodirima — i nema mučenja koje neću izmisliti za tebe. Nema osvete sposobne da iscrpe moju mrzilačku žudnju. Nema umiranja

tako dugog da otkupi umiranje moga duha u ludilu te žudnje, u trovanju tebe žudnjom.

I to — da krilo plave ptice nikada nije prekrilo naše glave! I to — da naše duše nisu upoznale drhtaj zajedničke večnosti; da nam žito nije mirisalo na suncu i da nad nama nije šumela šuma i da livade nisu opkolile tišinom večernje magle koje dišu — i da oko nas nije bilo ničeg osim prljavštine i bede grada. Da su usred prljavštine, kao izvori nafte u pustinji izbijale lave naše žudnje — životinjske žudnje — neće se smilovati duša moja nad tobom — neće olabaviti stegnute kandže jeza samlivosti — niti će tuga pomračiti vatren pogled. . .

Umri, ti, čije postojanje ubija moje — a ne zaslužuje nijedan njegov trenutak. — Bezdušni demone, strasti, grehu moga duha, smrtno lepi cvete moje žudnje — propadnu! . . . o, poželi da umreš — preslatku smrt ču ti pripremiti, ljubav me više nikad neće dotaći. — Moja ljubav ne traži sreću s tobom, ni zadovoljstvo, niti izmirenje. Jaka je kao smrt ljubav moja — i kao smrt okrutna. O, predaj mi se! o umri!

Ideš prema meni — ideš ka svojoj pogibiji — noću skakać ludo radosna — jer osećam čemu teži tvoja mračna, zverinja duša. — Uhom divljev Indijanca lovim damare njene bivolje, nje-no rzanje na vetru. Pala sam na zemlju — slušam gluhi topot nemirnih kopita — i nikada rajska muzika harmonije ne ispuni me takvim zadovoljstvom. Nikada najludi zagrljaj me ne zatrese tako užasno kao to trešenje zemlje pod tobom, kad juriš oko mene — ne vidiće me — u poteri za mnom. Već se približuje — već se približuje časak — kada ćeš stati pred mnom — zapunešao — a ja ću se baciti na tvoj vrat! uhvatiti za grivu — i odneti, nositi — u smrt odneti — uraaa!

S poljskog prevela Biserka Rajčić

ski erotizam. Jer, upravo erotizam otkriva najskrivenije tajne romantizma, koje istovremeno konstituišu doživljajkosmosa, mitologije, religije. Iako je poljska književnost — s obzirom na veću podređenost istoriji i kolektivnom od zapadne književnosti — krenula drugačijim putem, valja imati na umu da se novo shvatanje erotizma proširilo na celu Evropu. Ako se nisu ispoljile u našoj književnosti onoliko koliko drugde, neopaženo su postale deo svakodnevice, običaja, čak primenjene umetnosti, odevanja. Da bi to svakodnevno zapažali nije potrebno razmatrati koncepcije erotike romanizma ili modernizma. Kada se krećemo u svetu bliskom naredalizmu, koji je imao osećanje da je izvršio seksualnu revoluciju to moramo imati u vidu, mada je druga stvar koliko je to istina. U svakom slučaju danas tek možemo ocenjivati kako su te tobož tajne erotske ideje pisaca i slikara romantizma, dekadencije i nadrealizma postale deo opšte svesti.

Prilikom istraživanja de vrste predstava otkriva se neobično karakteristična književnoistorijska pojava. Naime, pokazuje se koliko je mnogo od tih motiva, koji su se u visokoj književnosti smatrali tajnim, dospelo iz popularne književnosti ili predstava, a onda vulgarizovani ponovo preko tih drugorazrednih pisaca ili proizvođača fabula za prodaju vratili u izmenjenoj verziji u popularnu književnost. (Nijednu ovde upotrebljenu definiciju ne smatram vrednujućom). Lično smatram da se na tome temelji pravi književni život i da se nikada, čak u vreme najdvorskijeg klasicizma, ne može otkriti apsolutno nemešanje »visoke«

starih povesti. U skladu sa promenom ukusa magija tajne, magija magije kao i magija prezrenih starih povesti XVII veka delovala je snažnije i ovladala maštom epohe.

»Upoznavanje ukusa i osećanja svojstvenih pojedinim istorijskim razdobljima uslov je *sine qua non* za interpretiranje umetničkih dela, dok istorija književnosti ne može bez termina (. . .), koji su samo simboli određenih tendencija osećajnosti. Oni treba da budu empiričke kategorije; oni koji ih osuđuju kao čiste apstrakcije, ne lutaju ništa manje od onih koji ih slave kao dijalektičko postvarivanje«. Upravo to je najteže, ne samo za Prac, već uopšte kod opisivanja svake umetnosti, kod njenog razumevanja. Umetnici postavljaju pred proučavaoce niz zamki. Mada ne služe tome da naučnik zaluta, jer umetnici ne stvaraju zbog njega. Reč je o nalaženju nove umetnosti. Kad su u pitanju pravci romantičarskog tipa umetnici teže ukidaju granica umetnosti, utvrđivanju novih prostora njenog kraljevstva — koji se razlikuje od prostora prirode. Dolazili su ne jednom do ekstremnih zaključaka, do čisto romantičarskih uverenja (danas je to lako odrediti, jer je taj pridev odavno u svakodnevnoj upotrebi), kao, recimo, Priroda treba da oponaša Umetnost.

Za Pracovu generaciju, pored nadrealizma koji je postojao naporedno, najbliže romantičarsko iskustvo koje su doživeli najpotpunije, bilo je usvajanje dekadentizma, koji je postao deo popularnih predstava, i svako ispoljavanje mašte, uzeto iz zaliha mašte, obojeno je svojevrsnim